

PLINKAIGALIO KAPINYNŲ ETNINĖS ODONTOLOGIJOS DUOMENYS

Etninės odontologijos požiūriu Plinkaigalio kapinynas yra pats didžiausias I tūkstantmečio paminklas ir duodantis labai daug informacijos. Svarbus ir šios informacinės medžiagos perimamumas, nes kapinyne aptikta ir virvelinės keramikos kultūros kapų, nors odontologiškai ši medžiaga gana skurdi.

Odontologiškai ištirtos 3 II tūkstantmečio pr. Kristų pradžios ir 219 V—VI a. kaukolių.

Virvelinės keramikos kultūros Plinkaigalio žmonės mirė senyvo amžiaus, ir jų dantys labai nudilę [Balčiūnienė I., 1985, p. 22]. Galimų išmatuoti odontometrijos duomenys tokie:

M ¹	M ²
VLcor — 11,6	VLcor — 11,2
MDcor — 10,3	MDcor — 9,3
M — 10,95	M — 10,25
I — 112,6	I — 120,4

Virvelinės keramikos kultūros žmonės kraudingo neturėjo, viršutiniai krūminiai dantys (M¹ ir M²) sudaryti iš 4 gumburų — taigi masyvūs. O ir iš M¹ vainiko modulio (M) matyti, kad žmonės buvo makrodontai (Mcor M¹ — 10,95). Aukštas M² vainiko indeksas (Icor M² — 120,4) rodo, jog dantys turėję būti europidinio tipo.

Iš lentelės matyti, kad V—VI a. Plinkaigalio kapinyne palaidotų žmonių diastemos dažnis vidutinis, o kraudingo, kaip požymio, turinčio rytų orientaciją, visai nenustatyta. Viršutinio lateralinio kandžio (I²) pirmojo balo redukcija Plinkaigalyje, kaip ir visoje to meto Lietuvoje, pasitaikė vidutiniškai dažnai, ryškių jos formų nebuvo.

Kiek skiriasi kastuvo pavidalo viršutinių medialinių kandžių (I¹) koncentracija. Šio svarbaus odontologinio bruožo (2+3) balų suma sudaro 2,2%, o kitose V—VII a. Lietuvos kaimyninėse srityse, pvz., vakarų aukštaičių (Kriemala, Gėluva, Grauziai, Griniūnai), rytų aukštaičių (Lygalaukiai, Pakrauglė, Riklikai, Obeliai, Diktarai, Taurapolis), žemaičių (Kalniškiai, Maudžiorai, Kairėneliai, Labūnava, Pagrybis, Pašušvys, Sauginiai), žiemgalių ir sėlių (Meldiniai, Jaunkiai), ryškių I¹ kastuvo pavidalo apskritai neaptikta. Tendencija susidaryti pirmojo balo kastuvo pavidalui Plinkaigalyje nustatyta vidutiniškai dažnai.

Apskritai viršutinių lateralių kandžių forma nelabai stabili. Kartais, veikiama įvairių faktorių, ji gali kisti formuojantis dantims, nors tai

daugiau pasakytina apie įvairių redukuotų formų susidarymą. Kastuvo pavidalo I² Plinkaigalyje pasitaikė gerokai daugiau negu šio bruožo vidutiniškai Lietuvoje, ir pagal šį požymį plinkaigališkiai labiau priartėja prie vakarų ir ypač rytų aukštaičių ir kiek nutolsta nuo žemaičių, žiemgalių ir sėlių.

Viršutinio antrojo krūminio danties (M²) redukcija, kaip ir rytų aukštaičių, plinkaigališkių taip pat nedidelė (3+ ir 3 balai tesudaro 14,5%). Tačiau tas požymis nelabai stabilus, kartais pastebima niekuo nepaaiškinamų jo kitimų. Ir šiuo atveju Plinkaigalyje požymis nesudaro komplekso su kitais redukciniiais bruožais: diastema, kraudingu, I² redukcijos laipsniu, pagaliau Karabelio gumburėliu ir kt.

Karabelio gumburėlio nustatyti tipiški apskritai visai Lietuvai dažniai, tik šiuo laikotarpiu (V—VII a.) jis itin ryškus — 4 ir 5 balų. Tačiau nemanome, kad šis bruožas plinkaigališkius išskiria iš kituose Lietuvoje arealuose gyvenančių žmonių. Nustatydami Karabelio gumburėlių, turėjome kur kas daugiau Plinkaigalio kapinyno medžiagos, o rytų ir vakarų aukštaičių odontologinė medžiaga tam požymiui itin skurdi.

Etninei odontologijai svarbiausias yra pirmasis apatinis krūminis dantis (M₁). Jis labai stabilus, beveik nepasiduodantis redukciniams pokyčiams, teikiantis daugiausia informacijos. Ir štai tarp Plinkaigalio žmonių aptikti 2 šešiagumburiai M₁: nors tai tesudaro 3,8%, bet kituose to laikotarpio Lietuvos arealuose šio požymio neužfiksuota. Viduramžių (XIV—XVII a.) Lietuvoje šešiagumburių M₁ pasitaikė rytų Lietuvoje (4,8%) ir pietų Lietuvoje (5,7%). Tarp dabartinių Lietuvos gyventojų šio požymio aptikta tik 0,9 ± 0,2%. Plinkaigalio žmonių penkiagumburių ir keturgumburių, kaip ir +5 formos, dažniai yra tipiški visos Lietuvos žmonėms, keturgumburiais M₁ ypač skiriasi žiemgaliai ir sėliai, tarp kurių ypač dideli keturgumburių M₁ procentai (33,3) yra visai netipiški kitoms Lietuvos gentims.

Antrasis apatinis krūminis dantis (M₂), Plinkaigalio medžiagos duomenimis, vidutiniškai redukuotas, įprastas Lietuvos žmonėms.

Kaip ir reikėjo tikėtis, distalinės trigonido keteros neaptikta. Etninei odontologijai šis bruožas turi didelę vertę, bet Lietuvai nebūdingas ir aptinkamas labai retai. Žvelgiant istoriškai, susidaro įspūdis, kad distalinė trigonido ketera retkarčiais atsitiktinai pasitaiko Lietuvoje (užfiksuota tik tarp dabartinių gyventojų, ir jos daž-

nis tesudaro $0,6 \pm 0,2\%$; pasiskirstymas mozai-kiškas).

Kitas vertingas etninės odontologijos požymis yra laužta metakonido raukšlė. Požymis turi Rytų bruožų, bet Europoje būdingas Šiaurės graciliam odontologiniam tipui. Tarp plinkaigališkių laužtos metakonido raukšlės neaptikta. Keistoka, kad požymis užfiksuotas tik vakarų Lietuvoje, tarp žemaičių, nors jo koncentracija ir nedidelė (5,9%). O kitas požymis, būdingesnis Pietų graciliam odontologiniam tipui — papildomas vidinis vidurinis gumburėlis — t. a. m. i. — aptiktas iš viso vienintelis to meto Lietuvoje ir kaip tik tarp Plinkaigalio žmonių. Bet jo koncentracija tesudaro 1,5%.

M_1 metakonido antrosios vagos vietos variantuose Plinkaigalio medžiagoje dominuoja forma fc (52,8%). Šis variantas būdingas visai to meto Lietuvai.

Itin jautrus odontoglikofikos požymis, sugeban- tis parodyti ir labai nedidelę Rytų įtaką, yra M^1 1 parakonuso trečiasis, arba lyros, pavidalas. Tarp plinkaigališkių M^1 1 pa 3 forma aptikta, tik ji reta ir tesudaro 3,9%. Užtat tarp rytų aukštaičių M^1 1 pa 3 formos dažnis sudaro 12,5% — tai didžiausia šio požymio koncentracija visoje Lietuvos odontologijos istorinėje medžiagoje.

M^2 emalio tarpšakninio nutekėjimo nustatyti vidutiniai dažniai, tai galima pasakyti ir apie 4 balą (9,5%), ir apie balų (5+6) sumą (12,6%).

Taigi, odontologijos duomenimis, V—VI a. Plinkaigalio žmonės priklausė grynam Vidurio Europos odontologiniam tipui. Pagal geografinę padėtį Plinkaigalio kapinynas yra pačiame Lietuvos viduryje (Kėdainių raj., Krakių apyl.), nors nurodoma [Тайтавичюс А. З., 1980, с. 80], kad I tūkstantmečio viduryje Nevėžio ir Jūros tarp- upyje formuojasi žemaičiai. Ankstesniuose dar- buose [Бальчюнене И., 1987, с. 45] Plinkaigalio žmonės skyrėme žemaičiams, ir tai pagal I tūk- santmečio baltų genčių pasiskirstymą Lietuvos teritorijoje teisinga. Kita vertus, Plinkaigalio

žmonės yra labiausiai „rytiniai žemaičiai“; tai jau lyg ir žemaičių bei aukštaičių (vakarų aukštaičių) paribio zona. Taigi Plinkaigalio kapiny- nas turi sukaupęs visą aukštaičių ir žemaičių pa- ribio informaciją. Odontologijos duomenimis, Plinkaigalio žmonės, vakarų aukštaičiai ir žemai- čiai, beveik nesiskyrė, jiems visiems būdingas tas pats odontologinių požymių išsidėstymas ir jų koncentracija, jie tipiškai Vidurio Europos odontologinio tipo atstovai.

Nuo Plinkaigalio V—VII a. žmonių skyrėsi kiek atokesni jų kaimynai: rytų aukštaičiai, žiemgaliai ir sėliai. Tarp rytų aukštaičių daug- kai aptikta I^1 kastuvo pavidalo 1 balo (15,8%), I^2 kastuvo pavidalo 2+3 balų (9,5%), ypač Lie- tuvos mastu M^1 1 pa 3 tipo (12,5%), mažokai Karabelio gumburėlio (12,5%). Tai leidžia įtar- ti, kad rytų aukštaičių Vidurio Europos on- dologinis tipas nėra toks „grynas“, šiek tiek pa- tyręs Rytų komplekso įtakos.

V—VII a. odontologiškai išsiskyrė žiemga- liai ir sėliai: nustatytas ypač didelis keturgum- burių M_1 procentas (33,3). Tai leidžia įtarti ne- mažą Šiaurės gracilaus odontologinio tipo įtaką. Nors žiemgalių ir sėlių odontologinė medžiaga ir negausi, bet tokią išvadą leidžia daryti dar didesnė Šiaurės gracilaus odontologinio tipo įta- ka jų teritorijoje VIII—XII a., o šio tipo užuo- mazgų aptinkama jau II—V amžiuje.

IŠVADOS

1. Plinkaigalio kapinyno virvelinės kerami- kos kultūros žmonės buvo europidai.

2. V—VI a. plinkaigališkiai priklausė Vidurio Europos odontologiniam tipui.

3. V—VII a. Plinkaigalio žmonės, žemaičiai ir vakarų aukštaičiai, odontologiškai nesiskiria ir priklauso tam pačiam Vidurio Europos on- dologiniam tipui.

PLINKAIGALIO IR KAIMYNIŲ LIETUVOS SRIČIŲ ODONTOSKOPIJA IR ODONTOGLIFIKA

Eil. Nr.	Laikas	Kraniologinės serijos	Diastema		Kraudingas	
			N	%	N	%
1.	V—VI a.	Plinkaigalis	117	12,0	160	0,0
2.	V—VII a.	Vakarų aukštaičiai	17	11,8	31	0,0
3.	V—VII a.	Rytų aukštaičiai	26	19,2	44	0,0
4.	V—VII a.	Žemaičiai	36	2,8	62	0,0
5.	V—VII a.	Žiemgaliai ir sėliai	5	20,0	8	0,0
6.	V—VII a.	Lietuva	163	12,3	258	0,0

1 TĖŠINYS

Eil. Nr.	I ² redukcija						Kastuvo pavidalo I ¹				
	N	0	1	2	3	2+3	N	1	2	3	2+3
1.	113	91,2	8,8	0,0	0,0	0,0	90	11,1	2,2	0,0	2,2
2.	18	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9	0,0	0,0	0,0	0,0
3.	24	87,5	12,5	0,0	0,0	0,0	19	15,8	0,0	0,0	0,0
4.	25	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	29	6,9	0,0	0,0	0,0
5.	4	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	149	91,9	8,1	0,0	0,0	0,0	124	8,9	0,8	0,0	0,8

2 TĖŠINYS

Nr. Eil.	Kastuvo pavidalo I ²					M ¹ hipokonuso redukcija (balais)			
	N	1	2	3	2+3	N	4	4-	3+ ir 3
1.	76	31,6	7,9	0,0	7,9	109	99,1	0,9	0,0
2.	11	9,1	9,1	0,0	9,1	7	100,0	0,0	0,0
3.	21	19,0	9,5	0,0	9,5	20	100,0	0,0	0,0
4.	22	59,1	0,0	0,0	0,0	31	100,0	0,0	0,0
5.	2	50,0	0,0	0,0	0,0	7	100,0	0,0	0,0
6.	110	28,2	6,4	0,0	6,4	142	99,3	0,7	0,0

3 TĖŠINYS

Eil. Nr.	M ² hipokonuso redukcija (balais)						Karabelio gumburėlis M ¹				
	N	4	4-	3+	3	3+ ir 3	N	0	1	2	3
1.	62	19,4	66,1	14,5	0,0	14,5	37	35,1	21,6	16,2	18,9
2.	5	0,0	60,0	—	0,0	40,0	1	0,0	0,0	100,0	0,0
3.	14	28,6	57,1	—	0,0	14,3	8	25,0	62,5	12,5	0,0
4.	20	15,0	55,0	25,0	5,0	30,0	14	28,6	21,4	21,4	35,7
5.	5	0,0	60,0	—	20,0	40,0	—	—	—	—	—
6.	84	17,9	64,3	—	1,2	17,9	48	22,9	27,1	22,9	20,8

4 TĖŠINYS

Eil. Nr.	M ₁ vainiko forma												
	4	5	2-5	N	Σ6	Y5	+5	X5	Σ5	Y4	+4	X4	Σ4
1.	2,7	5,4	43,2	53	3,8	35,8	43,4	0,0	92,5	1,9	1,9	0,0	3,8
2.	0,0	0,0	100,0	3	0,0	—	100,0	—	100,0	—	—	—	0,0
3.	0,0	0,0	12,5	10	0,0	—	40,0	—	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4.	0,0	0,0	57,1	19	0,0	47,4	31,6	0,0	94,7	0,0	5,3	0,0	5,3
5.	—	—	—	3	0,0	—	33,3	—	66,7	—	—	—	33,3
6.	2,1	4,2	50,0	75	2,7	—	54,2	—	94,5	—	—	—	5,3

5 TĖŠINYS

Eil. Nr.	M ₂ vainiko forma									
	N	Y5	+5	X5	Σ5	Y4	+4	X4	Σ4	Y3
1.	19	0,0	5,3	5,3	10,5	5,3	47,4	31,6	89,5	0,0
2.	3	—	—	—	0,0	—	—	—	100,0	0,0
3.	5	—	—	—	20,0	—	—	—	80,0	0,0
4.	9	0,0	0,0	0,0	0,0	11,1	77,8	11,1	100,0	0,0
5.	2	—	—	—	0,0	—	—	—	100,0	0,0
6.	33	—	—	—	9,1	—	—	—	90,9	0,0

Eil. Nr.	Distalinė trigonido ketera		Laužta metakonido raukšlė		T. a. m. i.		M ₁ metakonido antrosios vagos vietos variantai			
	N	%	N	%	N	%	N	II	III	fc
1.	53	0,0	49	0,0	67	1,5	36	27,8	19,4	52,8
2.	3	0,0	3	0,0	4	0,0	2	50,0	0,0	50,0
3.	9	0,0	7	0,0	11	0,0	4	0,0	50,0	50,0
4.	18	0,0	17	5,9	26	0,0	11	27,3	18,2	54,5
5.	3	0,0	3	0,0	3	0,0	—	—	—	—
6.	73	0,0	66	1,5	85	1,2	46	23,9	23,9	52,2

Eil. Nr.	M ¹ 1 pa forma				M ² emalio tarpšakinis nutekėjimas (balais)					
	N	1	2	3	N	nėra	4	5	6	5+6
1.	51	47,1	49,0	3,9	95	77,9	9,5	9,5	3,2	12,6
2.	3	0,0	100,0	0,0	15	93,3	0,0	6,7	0,0	6,7
3.	8	37,5	50,0	12,5	25	80,0	12,0	4,0	4,0	8,0
4.	14	28,6	71,4	0,0	45	82,2	13,3	4,4	0,0	4,4
5.	3	33,3	66,7	0,0	8	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6.	70	45,7	51,4	2,9	163	79,8	10,4	7,4	2,5	9,8

SUMMARY

IRENA BALČIŪNIENĖ

THE STUDY OF ETHNIC ODONTOLOGY MATERIALS FROM PLINKAIGALIS

According to our data, the inhabitants of Plinkaigalis in the 2nd millennium BC were the Caucasoids.

The 5th—6th-century inhabitants of Plinkaigalis were noted for the absence of the distal trigonid crest, crowding, deflecting metaconid wrinkle, for a rather low frequency of Number 1 and 2+3 degree of the shovel-shaped I¹ (11.1% and 2.2%, correspondingly), of six-cusped (3.8%) and four-cusped (3.8%) M₁, of lyre-shaped 1 pa M¹ (3.9%), for moderate values of the spacing (12.0%) and

of five-cusped M₂ forms (10.5%), as well as for high frequencies of Carabelli's cusp (43.2%).

The 5th—6th-century inhabitants of Plinkaigalis represent the pure Middle European odontological type. Territorial odontological differences between the inhabitants of Plinkaigalis, the West Aukštaičiai and Žemaičiai (Samogitians) are unimportant, and they are quite homogeneous odontologically.

РЕЗЮМЕ

ИРЕНА БАЛЬЧИОНЕНЕ

ЭТНИЧЕСКАЯ ОДОНТОЛОГИЯ ЖИТЕЛЕЙ ПЛИНКАЙГАЛИСА

Люди культуры шнуровой керамики и боевых топоров из Плинкайгалиса одонтометрически макроодонты, имеют высокий индекс M² и принадлежат к европейцам.

Для жителей Плинкайгалиса V—VI вв. характерно отсутствие краудинга, редуцированных форм J² по сумме баллов 2+3, дистального гребня тригониды, колеччатой складки метаконида, низкие частоты лопаточности J¹ по баллу 1 (11,1%) и сумме баллов 2+3 (2,2%), t. a. m. i. (1,5%), 6-бугорковых (3,8%) и 4-бугорковых (3,8%) M₁, лирообразной формы первой борозды параконуса на M¹ (3,9%), умеренные частоты диастемы (12,0%), 5-бугорковых M₂ (10,5%), редуциро-

ванных форм J² по баллу 1 (8,8%), высокие частоты формы +5 на M₁ (43,4%), бугорка Карабелли по сумме баллов 2—5 (43,2%), варианта fe 2 med на M₁ (52,8%). Таким образом, население Плинкайгалиса V—VI вв. можно отнести к хорошо выраженному средне-европейскому одонтологическому типу. Населению Плинкайгалиса, а также западным аукштайтам и жемайтам V—VII вв. свойственны гомогенность и тот же хорошо выраженный среднеевропейский одонтологический тип. У восточных аукштайтов V—VII вв. видны черты некоторых восточных особенностей, а у литовских земгалов и селов V—VII вв. — влияние северного грациального одонтологического типа.